

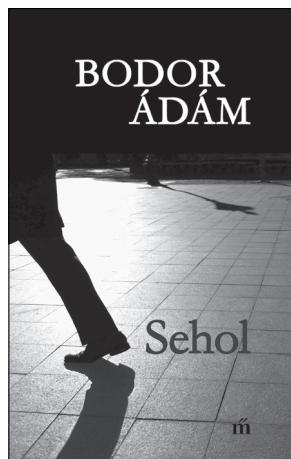
AZ ÉLETMŰ FOLYTATÁSA

Bodor Ádám: *Sehol*

Bodor Ádám életművét már lezártak hittem – minden elégedetlenség vagy hiányérzet nélkül. Most kései ajándékként hét új novellával jelentkezett. Remek írások.

Hadd mutassak rá arra a nehézségre, amellyel – elképzelésem szerint – meg kellett birkóznia. Sőt, ahogy *Holmi*-szerkesztőként több mint negyed évszázadon át követtem újra meg újra megrekedni látszó, és újra meg újra nekilendülő pályáját, úgy tűnik fel, hogy mindig is ezzel birkózott: előző műveivel, életműve addigi darabjaival. Mindenki, aki olvasott már Bodor-prózát, tudja, hogy milyen markáns, különös, szorongató, titokzatos világot épít egy-egy jól definiált, mégis nehezen meghatározható területen – határvidéken, körzetben, elkülönített negyedben, világtól elzárt helységben, telepen –, ahol megint csak szigorúan definiált, de kevésbé kifejtett szabályok uralkodnak, amelyet idegen, és ezért különösen hangzó nevű hősei hol betartanak, hol szándékosan-szándéktalanul, de mindig végtelenül passzív módon áthágnak. A legkülső felülettől a mélybe követve elbeszélői eljárását mindenütt a meghatározottság és meghatározatlanság ellentétének költői játékaival találkozunk, amelynek eredményeképpen egy sok tekintetben szinte túldefiniált világban találjuk magunkat, amelyről azonban olyan kevés az információnk, hogy fantazmagóriának tűnik. Az utóbbi miatt szokták értelmezői a latin-amerikai mágikus realizmus analógiáját segítségül hívni, az előbbi miatt – kissé indokoltabban – Kafkát. Csak kissé, mert ugyan a szigorú, de föl nem fogható szabályozottság valóban karkai – „kafkaeszk” – vonás, de Bodor hősei ki vannak vetve az univerzumból, ami történik velük, túl van jón és rosszon, túl van a katasztrófán. Idejük a „végnapok”, s helyük – ha nem hangzana Bodorhoz nem illően túl szépen, akkor azt mondanám Pilinszkyvel, hogy a „világvégi kutyaól” – a *sehol*.

Claude Lévi-Strauss, a nagy etnológus hosszú élete alkonyán kiadta braziliai albumát, korai felvételeit az Amazonas-vidék civilizációtól elzárt, primitív indiánjairól, s kommentárjában megírta, hogy ezek a „vadak” nem a civilizáció kezdetén álltak – ahogy várhatnánk –, hanem a végén: egykori dél-amerikai magaskultúrák leszármazottjai. Ez a felvilágosítás, amióta csak olvastam, borús gondolatokkal tölt el Európa távoli jövőjével kapcsolatban. Am bárhogy is legyen, Bodor világa, ha egyáltalában elgondolhatjuk mozgásban lévőnek, ilyesféle végkifejlet felé tart. Nincsenek már tétjei, alakjainak alig van akarata. A kelet-európai diktatúrák ízei, észjárásai, magatartásformái, mondásai még fölismerhetők, de csak rendkívül messziről. S ebben a poszthumán világban visszaveszi uralmát a vegetáció, a táj, méghozzá olyan erővel, hogy a lepusztult emberi lakhelyek, sőt, maguk az

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
154 oldal, 3499 Ft

emberi testek és arckok is tájakká változnak. Ennek a tájábrázolásnak a végtelen gazdagsága, tömörsége és pontossága, párban a poszthumán sorsok iránti nagyszabású írói részvétlenséggel jellemzi Bodor bámulatos művészetét.

Most térek vissza ahhoz a nehézséghez, aminek megvilágítását ígértem. Mindannak, amit az imént összefoglaltam, az egyik következménye, hogy Bodor Ádám igen könnyen parodizálható. „Mint azt André Bodor később a saját novellájából megtudta, a fülüknél szépen összenőtt ikrek dél körül kacásztak be Aedra főterére. A vend hegyivadászok éppen az új tömegsír felavatására készülődtek García Kafka lovasszobra előtt. – Mi lenne ez, ha meg nem sértem? Tudja, nem szeretek sötétben tapogatózni – kérdezte André Bodor Suka Majmonidesz tábornokot, annak a Béla Majmonidesznek az utódját, aki nemrég benzinen fürdött a Sligovica hágónál” – írta Bán Zoltán András a *Gyula Bösendorfer füle* című paródiájában. Nem hinném, hogy a könnyű parodizálhatóság önmagában lényegeset mondana az íróról – Ady, Füst Milán, Pilinszky, Juhász Ferenc, Esterházy Péter –, hiszen a paródia konkrét kritikai műfaj, de a szerző számára fölvetheti az akaratlan önparódia veszedelmét, s Juhász Ferenc számos versének olvastán ez nem is joggal ellenvetés. Tudva-tudatlanul Bodor is ezzel a problémával bajlódhatott.

Megoldása meglepő. Új novelláiban visszatér, ami főműveiben – rövid szövegeiben is – elmaradt: a cselekmény. Vagyis alakjaival, ha nagyon is csökkent formában, de nemcsak megesk valami, aminek kimenetele, érvényessége, súlya rejtélyesen átláthatatlan, hanem valamit – akaratuk révén – ők is mozdítanak az eseményeken. Korábbi jelentős műveit nehéz lenne elmesélni, mert a fordulatok nem álltak össze történetté. Most néhány mondatban összefoglalhatjuk. Egy asszony váratlanul meghal; haja, szeméremszőrzete csomókban hullik ki. A halottkém későn veszi észre, s már kitöltötte az igazolást „szívstoppra”. Noha tudja, hogy ilyen tüneteket egy kutyaméreg okoz, amit gypmesterek tartanak (a férj a révészség mellett ezzel foglalkozik), csak legyint, és nagy mázlistának nevezi a férfit (*Paraszkiwa*). Egy mészégetőtelep tulajdonosa a munkásokra bíz egy körözött férfit, hogy bújtsák tavaszig. Rosszul lesz, egyre rosszabbul, s hiába könyörög átkozódva, hívják a katonákat, hogy feladhassa magát, a mészégetők tompa érzéketlenséggel tartják magukat a tulajdonos utasításához, s hagyják meghalni (*Hekk*). Így folytathatnám, de nem teszem, mert érzem, hogy ezek az összefoglalók szinte semmit nem mondanak el a novellákról. Továbbra is a közeg a fontos, a kihagyás, a ki nem mondás. Továbbra is Románia képzelt vagy valóságos, multikulturális – vagy inkább multikulturálatlan – vidékein járunk. S ha a jól ismert Bodor-féle *in medias res* indítások helyett olykor klasszikus történetmesélő indítást látunk, a második mondatban máris ott van a prózájára jellemző „homályos fenyegetés”: „Ez a történet a nyári portyázás vége felé, egy átlagosnak ígérkező hétfői nap reggelén kezdődött, amikor Leordina határában táboroztunk. A falu nevéből, bár portái barátságosak, tiszták, és bizonyára vendégszerető, békés természetű emberek lakják, első pillanattól valami homályos fenyegetés áradt. Egy hely, amelyet talán jobb lett volna nem útba ejteni, valami ilyesmi” (*Leordina*, 71.).

Továbbá megmarad az alakok érzéketlensége, tompultsága, fásultsága, a szegénységnek és a szolgaságnak az az elegye, amely gyermeki felelőtlenségben tartja a szereplőket, akik nem képesek átlátni helyzetüket, mérlegelni tetteiket és azok következményeit, nem képesek érezni és gondolkodni, noha ölnek, csalnak, denúciálnak. Nincsenek erkölcsi képzetek, nincs világnézetük. Bizonyos – nem dehumanizáló! – értelemben vég-lények, végítélet utáni emberek, akiknek vegetálását az író hideg tekintettel nézi. Igaz, ez a szál, amely összefűzi e novellákat Bodor korábbi műveivel (és figyelemre méltó módon egy másik mester, Tarr Béla filmjeivel), némiképp ellentmondásba kerül a Bodornál újdonságot hozó (más tekintetben viszont az addiginál hagyományosabb) történetmondással. Feltűnnek könnyedebb fordulatok, például egy párbeszéd a *Leordinában*, amelyben a női alak felkínálja magát szeretője testvéreinek, amihez aztán visszatér a történet a végén.

A *Pitvarszk* című elbeszélésben nemcsak egy szerelmi együttlétnek, hanem a kapcsolatnak is véget vet a féltékenység arra a nőre, aki elhagyta a férfit, és most meghalt. Megjelenik a nem racionalizálható elem a *Milu* című börtön-történetben, ahol az egyik rab médium-képességei olyannyira felbőszítenek másik két rabot, hogy egy konyhai bárdal levágják a haját, s ez csodás módon a halálához vezet. (A haj, a szőrzet motívuma egyébként három történetben is feltűnik: itt, az említett *Paraszkvá*ban és a *Leordiná*ban, ahol a hősök haját gyűjtene a parókakészítőnek.)

A nyitó- és a zárodarab elkülönül a többitől. A *Matterhorn mormotái* talán inkább tárca-novellának nevezhető, amelyben egy tudós vívódik, hogy kikérje-e a papírjait, azaz igyekezzen-e megtudni, kik voltak a besúgói. Megjelenik az analógia a tudós által vizsgált állat, a mormota mint „célszemély” és saját maga között, de nem hinném, hogy ez nagyon messzire vezetne. A *Rebi* című novellában egy közelebről meg nem határozott robbanás szétugrasztja az öreg házaspár kecskéit, s az asszony utánuk ered. A hatóságok pincébe terelik az embereket, a szomszéd család, akinek nincs pincéje, átjön, s retteg a radioaktív (?) esőtől és hótól. Az asszony csak nem érkezik vissza. Viszonyukról – az író szokásos tömörségével és sűrű hallgatásaival, de mégis, mint az alábbi idézet mutatja, a szokottnál kissé beszédesebben – annyit tudunk meg, hogy éppen kibékültek egy többhetes harag után. „Egyik pillanatról a másikra történt, hirtelen egymásra néztünk és elmosolyodtunk. Egyszerre fáradtunk bele a haragba. Fel volt húzva bennünk a harag órája, akkorra éppen lejárt. Nem csoda: Rebi meg én! Annyira összenőtt a lelkünk, hogy nálunk az ilyen dolgok titkos belső vezénylésre történnek. Akkor már nem is nagyon volt mit mondani, szavunk nem volt egymáshoz: kibékültünk és kész. Kimért csend ereszkedett közénk.” (146.) A történet feszültségét a férfi ki nem mondott aggodalma táplálja, s ezzel megjelenik Bodor világában a szeretet.